

**СЕМАНТЫЗАЦЫЯ АНГЛІЙСКІХ ФРАЗАВЫХ ДЗЕЯСЛОВАЎ:
ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫ АСПЕКТ**

Актуальнасць вывучэння фразавых дзеясловаў абумоўлена тым, што такія адзінкі з'яўляюцца адным з прадуктыўных і актыўных пластоў лексікі, ў сучаснай англійскай мове і патрабуюць сістэмнага падыходу да вылучэння і апісання. Мы разглядаем гэтыя дзеяслоўныя лексемы як своеасаблівыя ўстойлівыя адзінкі ў слоўнікавым складзе сучаснай англійскай мовы і ставім сваёй мэтай устанавіць спецыфіку семантызацыі фразавых дзеясловаў у перакладных слоўніках агульнага тыпу.

Адзначым, што дагэтуль спрэчным застаецца пытанне аб месцы фразавых дзеясловаў у лексічнай сістэме англійскай мовы. Шэраг даследчыкаў разглядаюць такія адзінкі як тоесныя слову, таксама існуе меркаванне пра вытворны характар фразавых дзеясловаў, пры гэтым пастверб разглядаецца як дэрывацыйны фармант. У сучасных працах па фразеалогіі

абгрунтавана думка аб прыналежнасці фразавых дзеясловаў да аднавяршынных (тэрмін прапанаваны А. І. Смірніцкім) фразеалагічных адзінак. Звяртае на сябе ўвагу таксама той факт, што фразавыя дзеясловы склалі словаспіс першага тома *The Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*.

У сучасных слоўніках англійскай мовы фразавыя дзеясловы звычайна падаюцца з паметай *phr v*, аднак можна сустрэць таксама такія ўмоўныя абазначэнні, як *V prep, v adv*, (у дачыненні да двухкампанентных адзінак); *v adv prep* (пра трохкампанентныя адзінкі). Такая разнастайнасць сведчыць пра існаванне розных падыходаў да разумення тэрміна *фразавы дзеяслоў*.

Мы лічым мэтазгодным прытрымлівацца такога падыходу да ўстанаўлення моўнага статусу фразавых дзеясловаў, які разглядае такія лексемныя аднавяршынныя ідыяматычныя адзінкі.

Да аднавяршынных фразеалагічных адзінак, напрыклад, адносяцца такія спалучэнні прыназоўніка з лексмай-назоўнікам, якія суадносяцца з прыслоўямі і характарызуюцца адсутнасцю граматычнага цэнтра ўвогуле, напрыклад, *in sync* 'сінхронна'. Да структурна-семантычнага тыпу аднавяршынных адзінак ускоснай намінацыі далучаюцца таксама спалучэнні іншых службовых часцін мовы з назоўнікам, напрыклад: *and co* 'і кампанія'.

У складзе аднавяршынных фразеалагічных адзінак дзеяслоўныя лексемныя англійскай мовы ўтвараюць структурна-семантычны цэнтр, вакол якога аб'яднаны адно або некалькі слоў, часцей службовых. Найбольш тыповыя сярод іх – дзеяслоўна-адвербіяльныя фразеалагічныя адзінкі накшталт *per smb/smt up* 'падбадзёрыць, падняць настрой'; *gen up on* 'атрымаць звесткі, дадзеныя (асабліва негалосна)'. Першы кампанент такіх ідыяматычных словазлучэнняў, выражаны дзеяслоўнай лексмай, з'яўляецца семантычным і граматычным цэнтрам.

Спынімся больш падрабязна на некаторых аспектах семантызацыі фразавых дзеясловаў у слоўніках. Як адзначаецца ўкладальнікамі слоўнікаў, фразавыя дзеясловы – гэта ідыяматычныя канструкцыі, і іх значэнне не выводзіцца з літаральных значэнняў кампанентаў.

Звычайна семантызацыю ўскладняе здольнасць фразавых дзеясловаў утвараць лексіка-семантычныя варыянты. У выніку адзін і той жа дзеяслоў можа мець як прамое, так і ўскладненае / ідыяматычнае значэнне. У такіх выпадках укладальнікі перакладных слоўнікаў таксама вырашаюць праблему перадачы розных значэнняў.

Патрабуе асаблівага разгляду адзін з метадаў атрымання ўскосных дадзеных пра семны склад значэнняў – метада аналізу слоўнікавых дэфініцый. Гэты метада дае магчымасць атрымаць моўны матэрыял, які патрабуе семнай інтэрпрэтацыі, каб надалей правесці семнае апісанне адпаведных значэнняў.

Адначым, што часам кампаненты слоўнікавых дэфініцый патрабуюць інтэрпрэтацыі як семы, г. зн. яны павінны быць перафармуляваны ў семны выгляд. Даследчыкі адзначаюць, што ў лексікаграфічным значэнні фіксуецца пераважна ядзерныя семы, а перыферычныя семы звычайна не фіксуюцца, таксама вельмі непаслядоўна падаюцца канататыўныя і функцыянальныя семы.

Абавязковай умовай выкарыстання аналізу слоўнікавых дэфініцый як крыніцы выяўлення сем з'яўляецца папярэдняе абагульненне слоўнікавых дэфініцый розных тлумачальных слоўнікаў, што дазваляе максімальна пашырыць як спіс значэнняў фразавага дзеяслова, так і спіс семантычных кампанентаў, паколькі ў розных слоўніках магчыма вылучэнне розных значэнняў і семантычных кампанентаў адной і той жа лексемы. Метад абагульнення слоўнікавых дэфініцый заснаваны на прынцыпе дадатковасці слоўнікавых дэфініцый розных слоўнікаў, кожная з якіх адлюстроўвае некаторыя істотныя прыкметы значэння, але найбольш поўнае лексікаграфічнае апісанне ажыццяўляецца толькі сукупнасцю дэфініцый розных слоўнікаў, якія дапаўняюць адзін аднаго.

Разгледзім алгарытм устанаўлення лексікаграфічнага значэння слова на прыкладзе фразавага дзеяслова *lock down*. Метад абагульнення слоўнікавых дэфініцый уключае наступныя паслядоўныя этапы.

1. Выпісваюцца ўсе значэнні гэтай ідыяматычнай адзінкі з усіх даступных даследчыку слоўнікаў, у якіх прыводзіцца дадзены фразавы дзеяслоў.

2. Складаецца адзіны спіс усіх значэнняў фразавага дзеяслова, зафіксаваных у розных слоўніках. Такія значэнні з розных слоўнікаў, якія маюць хаця б мінімальныя адрозненні ў змесце, уключаюцца ў апісанне семантыкі фразавага дзеяслова як асобныя значэнні. Напрыклад:

– **lock down** *phrasal verb* to control people's movements within an area because of a dangerous situation, especially in order to prevent the spread of disease: *Those states which locked down most effectively and almost eliminated the virus have done best economically. England is being locked down for a third time.*

– **lock down** *phrasal verb transitive* 1) to make people stay in a locked indoor space during an emergency in order to keep them safe: *Police have locked down the entire area.* 2) to limit use of a computer network to only the users who have permission to use it: *Make sure the stuff you post to Facebook is locked down tight.* 3) to make an arrangement definite so that it will not change: *We need to lock down the new schedule as soon as possible.*

Заўважым, што часам слоўнікавыя дэфініцыі не будуцца па семным прынцыпе, укладальнікі могуць выкарыстоўваць сінонімы, у слоўнікавых тлумачэннях могуць сустракацца таўталагічныя выразы:

– **lock down** *phrasal verb* 1. To place (a facility or the people in it) in a lockdown. 2. To arrange or secure (something) so that it does not change or can't be undone.

3. Удакладняецца атрыманы на папярэднім этапе спіс значэнняў фразавага дзеяслова па дэнататыўным прынцыпе: калі адзінка намінуе нейкі дэнатат, адрозны ад іншых дэнататаў, то фіксуецца асобнае значэнне.

4. Калі асобнае значэнне слова выяўляецца толькі з прыкладаў да дэфініцыі і не мае самастойнага тлумачэння ні ў адным слоўніку, яно фармулюецца даследчыкам.

5. Кожнае значэнне ўяўляецца як сукупнасць несупадаючых дэфініцый у розных слоўніках: для кожнага значэння даецца спіс яго розных дэфініцый у наяўных слоўніках. На падставе гэтай сукупнасці ўкладальнікі перакладных слоўнікаў фармулююць перакладныя эквіваленты адзінак: **lock down phr.v.** 1) замыкаць, зачыняць; 2) блакіраваць; 3) кантраляваць, ізаляваць.

6. На аснове сукупнасці несупадаючых дэфініцый аднаго і таго ж значэння ў наяўных слоўніках фармулюецца абагульняючая дэфініцыя значэння лексічнай адзінкі ў выглядзе пашыранага набору сем з улікам усіх семантычных кампанентаў і лексікаграфічных памет, выдзеленых у несупадаючых дэфініцыях розных слоўнікаў. Усе семантычныя кампаненты, выдзеленыя рознымі слоўнікамі, уключаюцца ў склад значэння і фармулюецца абагуленая дэфініцыя.

7. Значэнні мнагазначных слоў у апісанні фразавага дзеяслова падаюцца ў парадку ад ядзерных да перыферычных. Ядзернымі лічацца значэнні, выдзеленыя ўсімі слоўнікамі і пададзеныя ў гэтых слоўніках першымі. Перыферычнымі значэннямі лічацца састарэлыя, стылістычна абмежаваныя, выдзеленыя толькі асобнымі слоўнікамі значэнні.

Такім чынам, слоўнікавыя дэфініцыі фразавых дзеясловаў з'яўляюцца зыходнай крыніцай матэрыялу для семантызацыі такіх лексем у перакладных слоўніках. Што датычыцца праблемы семантызацыі фразавых дзеясловаў у слоўніках розных тыпаў, то лічым найбольш запатрабаваным вырашэнне пытанняў укладання перакладных англійска-беларускіх слоўнікаў. Тэарэтычная і практычная каштоўнасць такіх лексікаграфічных прац абумоўлена ў першую чаргу патрэбамі перакладчыцкай і лінгвадыдактычнай дзейнасці.